

УДК 343.98:159.98

Кравченко Тетяна Сергіївна,

судовий експерт сектору криміналістичних та психологічних
досліджень Полтавського відділення Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.

М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

м. Полтава, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2000-7645>

e-mail: rexioli71@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА НЕПОВНОЛІТНІХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ

Застосування комп'ютерного поліграфа під час проведення судово-психологічної експертизи залишається одним із найбільш дискусійних та водночас перспективних напрямів сучасної експертної практики. Особливої складності цей процес набуває при дослідженні неповнолітніх підекспертних (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та свідків), передовсім у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти життя, здоров'я, а також статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Правове та нормативно-технічне підґрунтя проведення зазначеного виду досліджень в Україні формують Закон України «Про судову експертизу» [1]; ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги» [2]; ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» [3]; Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) [4] тощо.

Методологічну базу для аналізу окресленої проблеми становлять праці провідних закордонних і вітчизняних науковців та практиків у галузі судової експертизи та поліграфології,

з-поміж яких Д. Краполь, П. Шоу, Р. Нелсон, М. Гендлер, С. Сентер, Д. Алексєєва-Процюк, В. Ведмідь, К. Гуровський, І. Ішук, С. Ласунова, О. Мотлях, Т. Морозова, О. Петечел, О. Поваляєва, Д. Попов, Є. Пузирьов, Є. Пучков, В. Романів, Т. Тамакова, І. Усіков, В. Шаповалов та ін. [5–12].

Можливість та алгоритм експертного дослідження неповнолітніх детермінуються інтенсивними новоутвореннями в їхній психічній сфері. Когнітивна сфера характеризується активним переходом від конкретного до абстрактно-логічного мислення, формуванням здатності до рефлексії. Емоційна сфера неповнолітніх відзначається емоційною нестабільністю, лабільністю, підвищеною вразливістю, схильністю до афективних реакцій. В особистісно-поведінковій сфері відбувається формування «Я-концепції», наявне прагнення до самоствердження, а також піддатливість до навіювання (сугестивність) і схильність до фантазування під впливом стресу [13–14].

Із психофізіологічного погляду реакції організму неповнолітніх (вегетативна нервова система: зміни серцево-судинної діяльності, дихання, шкірно-гальванічної реакції) є значно варіативнішими та лабільнішими, ніж у дорослих. Це ускладнює диференціацію фізіологічного відгуку, викликаного емоційною напругою (наприклад, страхом перед процедурою чи провинною), від реакції, зумовленої безпосереднім закарбуванням слідової інформації про події злочину в пам'яті.

Особлива складність судово-психологічної експертизи неповнолітніх із застосуванням комп'ютерного поліграфа зумовлює необхідність її проведення комісією експертів-психологів. Такий підхід забезпечує колегіальність, об'єктивність, мінімізує експертні помилки та дає змогу реалізувати поетапний алгоритм дослідження.

Алгоритм роботи експертів передбачає чітку послідовність таких етапів:

– попередня психологічна бесіда та поглиблена психодіагностика. На цьому етапі експерт вивчає індивідуально-психологічні особливості неповнолітньої особи, її рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку, особливості емоційно-вольової сфери, схильність до навіюваності, рівень тривожності;

– оцінка придатності до поліграфного дослідження. На основі даних психодіагностики експерт вирішує, чи дозволяють когнітивний розвиток та поточний психоемоційний стан неповнолітнього проходити поліграфне дослідження. Якщо рівень психічного розвитку свідчить про неможливість адекватного сприйняття процедури, поліграфне дослідження не проводять.

Однією з ключових вимог до придатності неповнолітньої особи є наявність сформованої здатності до переживання психологічного дискомфорту (внутрішнього конфлікту, провини або тривоги) під час надання неправдивої інформації чи свідомого приховування відомостей.

Отже, застосування комп'ютерного поліграфа щодо неповнолітніх можливе. Попередня психодіагностика, оцінка когнітивної та емоційної зрілості неповнолітнього, перевірка його здатності відчувати психологічний дискомфорт при приховуванні інформації є обов'язковими передумовами для проведення експертного обстеження.

Перелік джерел посилання:

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

2. ДСТУ 9266:2023 Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. (Чинний від 01.05.2024). Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2024. 12 с.

3. ДСТУ 8692:2016 Поліграфи. Технічні умови. URL: <http://kp-ua.com/dovidka-pro-problemy-v-roboti-natsionalnogo-standartu-v-ukrayini-dstu-8692-2016-poligrafy-tehnicni-umovy> .

4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

5. Krapohl D., Shaw P. Fundamentals of Polygraph Practice. 2015. P. 137.

6. Nelson R., Handler M., Senter S. Replication: Criterion Validity of the Empirical Scoring System with Inexperienced Scorers. Polygraph. 2014. 43 (1). P. 1–19.

7. Шаповалов В. О., Алексеєва-Процюк Д. О. Особливості проведення передтестової бесіди в дослідженнях із застосуванням поліграфа : метод. реком. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 76 с.

8. Ведмідь В. А., Ішук І. Я., Пучков Є. О., Поваляєва О. І., Попов Д. Д. Методика проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа : навч.-метод посіб. Київ, 2024. URL: https://polygraph.ua/metodyka_napu/.

9. Гуровський К. В. Особливості проведення перевірок за допомогою поліграфа з дітьми віком 14–16 років. *Судово-психологічна експертиза*. 2023. № 1. URL: <https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/890-gurovskij-k-v-osoblivosti-provedennya-perevirok-z-dopomogoyu-poligrafa-z-ditmi-vikom-14-16-rokiv>.

10. Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа. Київ : КНДІСЕ, 2023. 95 с.

11. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації в поліграфічних дослідженнях : монографія / За наук. ред. Т. Р. Морозової. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

12. Мотлях О. І., Усіков І. П. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних

досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації): посіб. Київ : Освіта України, 2015. 210 с.

13. Петечел О. Ю. Використання спеціальних психологічних знань щодо неповнолітніх учасників досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2009. 19 с.

14. Пузирьов Є. В., Романів В. П. Психологічні особливості особистості неповнолітнього як учасника досудового провадження. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія «Психологія». 2023. Т. 34. № 1. С. 210–215.